

Prepreke budućoj sigurnosti jugoistočne Europe – pogled iz Srbije

MIROSLAV HADŽIĆ*

Smjenom Miloševića i parcijalnom demontažom njegova režima nova je vlast Srbije i SR Jugoslavije znatno pridonijela smanjenju broja sigurnosnih rizika u jugoistočnoj Europi. Ključna je korist nastala zbog obustave daljnjeg izvoza, ratno potencijalne krize iz Srbije. Isključena je također varijanta vojno-policijske intervencije savezne države u Crnoj Gori, odnosno izazivanja građanskog rata u njoj. Ujedno je otklonjena opasnost od nasilne finalizacije političkih sukoba u Srbiji. U skladu s tim, prestala je i opasnost od eventualnog sukoba oružanih snaga SRJ s KFOR-om, odnosno s preimenovanom OVK na Kosovu.¹ Početne su promjene ovjerene združenom akcijom srpskih vlasti, NATO-a i lokalne albanske zajednice u jugoistočnoj Srbiji. Time su najavljene daljnje promjene u vanjskoj i sigurnosnoj politici SRJ/Srbije. One su, dakle, dijelom bile proizvod situacijske prisile, a dijelom izraz spremnosti DOS-a da prihvati izvana zadan okvir za sigurnosnu stabilizaciju jugoistočne Europe.

Brzim ulaskom Jugoslavije u Ujedinjene narode, OEBS, Svjetsku banku i Međunarodni monetarni fond, kao i u Pakt stabilnosti, narasli su izgledi za udruženo djelovanje lokalnih i internacionalnih aktera u procesu stabilizacije regije. Dokaz tome bila je visoka suzdržanost SRJ u makedonskoj krizi, odnosno njena podrška mirnom rješavanju makedonsko-albanskog sukoba. Time je Jugoslavija od agensa krize postala potencijalno aktivan i konstruktivan čimbenik sigurnosne sanacije regije. U prilog tome išla je i brza ekonomska pomoć Euroatlantske zajednice, kojom je olakšana konsolidacija nove vlasti u SRJ.

Ne čudi, stoga, što je DOS u pozitivan saldo svoje jednogodišnje vladavine na prvo mjesto upisao brz povratak SRJ/Srbije u međunarodnu zajednicu. On je, pritom, propustio primijetiti da se to u velikoj mjeri dogodilo zahva-

* Dr. sc. Miroslav Hadžić, Centar za civilno-vojne odnose u Beogradu.

1 Mada su izgledi da Milošević poduzme vojnu ekspediciju na Kosovo realno bili mali, on je tu (somnambulnu) varijantu stalno koristio za propagandno podgrijavanje revanšizma i ksenofobije u srpskom društvu. On je od tog manevra očekivao dvostruku korist: prva, zadržavanje javne pažnje na vanjskim aspektima državne i nacionalne krize, i druga, prigušivanje zahtjeva za unutarnjim promjenama.

ljući volji i potrebama Euroatlantske zajednice. Nova je vlast isto tako izbjegla javnost precizno izvijestiti o svojoj spremnosti da ispunji sve obveze koje su iz tih akata proistekle.

Razlozi velike zainteresiranosti EU-a i SAD-a za brzo uključenje SRJ u međunarodne organizacije mogu se lako dokučiti. One su time, prvo, željele poduprijeti ireverzibilnost nastalih političkih promjena u Srbiji. Nisu, dakako, propustile priliku da, unatoč bombama i sankcijama, dio zasluga za smjenu Miloševića pripišu sebi. Skraćivanjem postupka za prijam SRJ vanjski su čimbenici usput djelomično kompenzirali negativne – ekonomske, političke i sociopsihološke – posljedice svog neuspješnog upravljanja Yu-krizom i ratom (ratovima).² Za njih je znatno važnije bilo to što je DOS stupanjem SRJ u međunarodnu zajednicu izrazio spremnost da usvoji a možda i primijeni euroatlantske standarde sigurnosti. Zahvaljujući tome, SRJ je za kratko vrijeme od protivnika postala njihov partner. Na taj su način EU i SAD uvele SRJ u polje svog izravnog utjecaja, što im može olakšati prilagodbu cijele regije svojim sigurnosnim potrebama. One su, uz to, dobile i priliku da pred jugoslavenskom javnošću dodatno legitimiraju svoju praksu postavljanja i *ad hoc* proširivanja liste uvjeta za djelatno priključenje Euroatlantskoj zajednici. Ovo će biti lakše samim tim što se postupno mijenja forma iznuđivanja poželjnog ponašanja SRJ, te je ugrađivanje euroatlantskih normi kombinirano s njihovim voljnim prihvaćanjem od strane (većeg dijela) DOS-a i građana.

Još je lakše popisati ključne razloge kojima se rukovodio DOS tijekom žurnog uključjenja SRJ u međunarodnu zajednicu.

Početni je poriv stigao iz potrebe da se država hitno izvede iz sankcija. Normalizacijom odnosa sa SAD-om i članicama EU nova je vlast stekla međunarodni legitimitet, koji joj je povratno ojačao unutarnju poziciju. Potom je uslijedilo normaliziranje odnosa sa susjedima. Izmjenom pristupa sukcesiji DOS je riješio većinu sporova s državama nastalim iz druge Jugoslavije, pa tako utro put za ekonomsku a možda i političku suradnju. On je time ujedno ispunio jedan od važnih preduvjeta za pridruživanje euroatlantskim integracijama.

Žurba DOS-a je presudno bila uvjetovana katastrofalnom ekonomskom i socijalnom situacijom u Srbiji. DOS-u je bilo jasno da bez obilne pomoći izvana, koja je jedino mogla stići iz Euroatlantske zajednice, ne može zadovoljiti ni tekuće potrebe stanovništva i države. Bilo mu je isto tako jasno da planirana ekonomska tranzicija neće biti moguća bez strateškog oslonca na EU i SAD. U skladu s tim u SRJ/Srbiji je pojam međunarodne zajednice uglavnom popunjen euroatlantskim sadržajima. Odatle i dominacija euro-

2 O tome svjedoči obostrano izbjegavanje da se na službenoj razini otvori rasprava o dometim i posljedicama desetogodišnjeg euroatlantskog upravljanja Yu-krizom i ratovima, koje je okrunjeno "humanitarnom intervencijom" NATO-a. U tom sklopu, dakako, i predstavnici zajednice izbjegavaju javno tematizirati doprinos većine bivših opozicionih partija, danas članica DOS-a, Miloševićevoj ratnoj politici.

pocentrične orijentacije kojom se prvenstveno naglašava želja za što bržim priključenjem Europskoj uniji.

Isti, ako ne i viši, motivacijski rang je imao neriješen državni status SRJ i Srbije. Nakon uspjeha zajedničke akcije u Preševskoj dolini, u DOS-u je prevladalo uvjerenje da se jedino suradnjom s NATO-om (EU i SAD) možda može bitno utjecati na status Kosova, ali i Srba na njemu. Očigledno je da se DOS nada da će novim pristupom bar zaustaviti jednostrano rješavanje budućeg (državnog) statusa Kosova. On bi time dobio šansu da u proces odlučivanja o Kosovu ravnopravno uključi i SRJ. Razmjerno tome, načelno bi porasli bar izgledi za mirnu reintegraciju Kosova u Srbiju i SRJ. Izglednost ovog rješenja, dakako, u velikoj mjeri ovisi o dometu tekuće demokratizacije SRJ i Srbije, odnosno od izgleda za njihov skorašnji ekonomski oporavak i razvoj. Shodno tome, DOS je posebno zainteresiran da pridobije što jaču podršku EU-a i SAD-a za očuvanje SR Jugoslavije, iz koje je vlast Mila Đukanovića praktički već izuzela Crnu Goru.

Unatoč svemu, teško bi bilo dokazati da SRJ posjeduje cjelovitu vanjskopoliitičku i sigurnosnu strategiju. Tome u prilog govori i to što nova vlast za godinu dana nije u Parlamentu verificirala ni načela svoje vanjske i sigurnosne politike. Štoviše, ona je propustila izabrane predstavnike građana barem izvijestiti o rezultatima svojih djela. Ne čudi stoga odsustvo političke volje u DOS-u da se, naprimjer, započne temeljita reforma sigurnosnog sektora. To je i razlog što su dosadašnje promjene u vojsci i policiji ostale na personalnoj, retoričkoj i simboličkoj razini.³

Svemu ovome korijeni se nalaze u činjenici da DOS u dvije ključne točke nije raskinuo s predhodnim režimom. Prvo, nije izmijenjen način proizvodnje viška moći, te se ona (moć) još uvijek proizvodi i distribuira izvan institucija sustava. Shodno tome i politička borba za njenu preraspodjelu vodi se svim sredstvima a izvan sustava i neovisno o javnosti. Drugo, nije čak ni započeta politička rasprava o udjelu Srbije i njoj podređenih oružanih snaga⁴ u ratnom vihoru druge Jugoslavije. Odatle je izostalo političko a pogotovo kazneno sankcioniranje pojedinačne odgovornosti za Yu-rat (ratove) i zlodjela počinjena tijekom njega.

Manjak vanjskopoliitičke i sigurnosne strategije ipak je izravna posljedica združenog djelovanja dvije grupe faktora: prva, DOS još nema jasnu i djelotvornu strategiju društvenog razvoja, i druga, SRJ je država s dvostruko ograničenim suverenitetom – iznutra ga joj je suzila vlast Crne Gore, a izvana NATO zauzimanjem Kosova. Iz toga su nastale dvije anomalije: SRJ ima pun međunarodni, a sužen unutarnji legalitet i legitimitet; savezna država u međunarodnim odnosima nastupa s punim ovlaštenjima, ali nije iznutra ovlaštena cjelovito ispuniti preuzete obveze. Konfuziju dodat-

3 Više o tome: Miroslav Hadžić, *Sudbina partijske vojske*, Samizdat Free B92, Beograd, 2000, str. 252-279.

4 Srpski ostaci JNA, policija, službe državne sigurnosti, paravojne i parapolicijske grupacije.

no uvećavaju politički sukobi unutar DOS-a, kojima se stalno derogira čak i deklarativna suglasnost njegovih članica o potrebi cjelovite integracije SRJ/Srbije u Euroatlantsku zajednicu.

Temeljne se nesuglasnosti u vanjskopolitičkoj i sigurnosnoj orijentaciji SRJ (DOS) mogu sažeto izvesti u obliku sljedećih točaka:

- generalna opredijeljenost za integraciju u Euroatlantsku zajednicu nije dovoljno i dosljedno provedena, te odatle dominacija situacijski uvjetovanog ponašanja i *ad hoc* odluka;
- namjera za puno uključenje SRJ nije praćena spremnošću na prihvatanje svih i krajnjih konzekvenci integracije, te odatle selektivno tumačenje i primjena preuzetih obveza, što je izrazito vidljivo u opstrukciji suradnje s tribunalom u Haagu i izbjegavanju autonomnog progona osumnjičenih za ratne zločine;
- diferencirano poimanje integracije, iz čega slijedi naglasak na zaseban ulazak u Europsku uniju, indicira olako prenebraganje euroatlantskog zajedništva – ekonomskih, političkih i sigurnosnih – interesa i ciljeva;
- dominacija parcijalnog pristupa integraciji, kojim se prihvaćaju ekonomske i političke obveze, kao i potencijalne koristi, ali se izbjegava formalizacija sigurnosne suradnje, te stoga država, premda djelatno surađuje s NATO-om, još odlaže priključenje Programu partnerstva za mir;
- očite razlike između političkih i ekonomskih vlasti (elita) u tempu i zahvatu integracije, te odatle stalna opasnost da početni rezultati ekonomske suradnje mogu biti poništeni političkom (zlo)voljom jedne od frakcija DOS-a.

Stoga je i vanjska, odnosno sigurnosna politika SRJ (DOS) u regiji obilježena rečenim manjkavostima i nedosljednostima. No, ona je isto tako limitirana malim sigurnosnim kapacitetima Balkana,⁵ te nemanjem regionalne infrastrukture za autonomno rješavanje međudržavnih i unutardržavnih sporova i sukoba. I pored toga, neosporna je deklarativna i djelatna spremnost DOS-a za sudjelovanje u sigurnosnoj sanaciji i stabilizaciji regije. Za tu svrhu SRJ se uključila u većinu regionalnih multilateralnih inicijativa. Ona je istodobno intenzivirala bilateralne odnose s većinom zemalja jugoistočne Europe. Iz Beograda je lansirana i ideja o sazivanju Balkanske konferencije, na kojoj bi države regije uz pramapotpis SAD-a, EU-a i Rusije potvrdile privrženost principu nepromjenjivosti granica.⁶

Težište svog pristupa regiji DOS je birao po diktatu nasljeđenog stanja, te iz njega novopristiglih izazova i rizika. Stoga se, gle ironije, u centru nje-

5 U daljnjem ćemo tekstu naizmjenično i ravnopravno, a bez posebne diskusije pojmova, rabiti imena Balkan i jugoistična Europa kao *terminus technicus*. Kontroverze oko pojma i sadržaja pojma Balkan vidi u: Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1999.

6 U sličnom je duhu lansiran "Pregovarački proces" za Balkan u okviru strateškog prijedloga Centra za političke studije Fondacije Bertelsman o Kosovu; prema: *Danas*, 14. 01. 2002, str. 12-13.

gove pažnje danas nalazi tzv. albansko nacionalno i državno pitanje, mada se ono tretira samo kao najveća prepreka konačnom rješavanju srpskog/jugoslovenskog državnog statusa. DOS je, stoga, sve vrijeme bio zaokupljen sprječavanjem prelijevanja OVK s Kosova u južnu Srbiju. U istoj mjeri ali manje uspješno on je pokušavao preko UNMIK-a i KFOR-a poboljšati položaj Srba i ostalih etničkih manjina na Kosovu. U sklopu, nazovimo je tako, kosovske politike, DOS je od članica Euroatlantske zajednice stalno tražio dodatna uvjeravanja da se status Kosova neće rješavati bez SRJ. Kad je izbio sukob u Makedoniji, DOS je nedvojbeno podržao njezin državni suverenitet i teritorijalni integritet. No, on je iz tog sukoba, sasvim očekivano, izvodio dodatne argumente za dokazivanje nemogućnosti stvaranja novih albanskih (para)država.

Usporedni uvidi pokazuju da se, u cjelini promatrano, pristup vlasti SRJ regionalnoj suradnji i sigurnosti u dvije točke poklapa s pristupom većine ostalih država jugoistočne Europe. Prva sličnost pristiže iz htijenja svih da u Euroatlantsku zajednicu stignu prečicom. Znači, nasuprot javno obznanjenoj svijesti o nužnosti regionalne suradnje i integracije kao preduvjetu i uvodu za ulazak u Euroatlantsku zajednicu, svi bi, pa i SRJ (DOS), rado preskočili ovu međustanicu. Druga je sličnost u narcisoidnoj samorefleksiji većine država regije, kojoj je u temelju predstava o svojoj posebnoj stratezijskoj važnosti pa shodno tome i (budućoj) centralnoj ulozi u regiji, odnosno na Balkanu.

Izgledi za sigurnosnu stabilizaciju jugoistočne Europe

Pokušaj dugoročne projekcije riziko-mape jugoistočne Europe (Balkana) zapinje već na prvom koraku.⁷ Odmah nastaje problem kako izmjeriti, a potom u projekciju uračunati kumulativno djelovanje mnoštva zbirnih čimbenika različitog podrijetla, nejednakog dometa i promjenjivog smjera utjecaja. Slijedi problem definiranja uporišne i/ili startne točke s koje se predviđa buduće djelovanje znanih i neznanih, zatečenih i nastajućih faktora i aktera regionalne sigurnosti. Modelski se do ove točke može doći križanjem ključnih događaja i vremena njihova događanja. No, spor može nastati oko važnosti i utjecaja izabranog događaja. Dileme može izazvati i selekcija razdoblja u kojem su se dogodile presudne promjene. Sve to ne može biti prevladano bez detaljnog razmatranja lanca uzročnosti, koji izaziva kroničan manjak sigurnosti u jugoistočnoj Europi. I tako redom.

Naprimjer, začetak Yu-rata (ratova) bez veće pogreške može biti tretiran kao događaj koji je korjenito izmijenio socijalnu, nacionalnu, državnu,

7 Jedan od takvih pokušaja vidi: "The Southern Balkans: Perspectives from the Region", Dimitrios Triantaphyllou, (ed), *Chailot Paper* 46, Institute for Security Studies, Western European Union, Paris – April 2001.

političku i vojnu topografiju regije. Tim prije što je ovaj rat tijekom posljednjeg desetljeća bio ključni generator sigurnosnih rizika na Balkanu. No, razlozi njegove razornosti i dugotrajnosti mogu se, u odnosu na istraživačke ambicije i/ili potrebe, pronaći u 1980-im, ali isto tako i u 1940-im godinama. Od ambicioznih bi se istraživača ili gorljivih propagandista moglo očekivati da svoju potragu premjeste u daleku (pred)povijest. Ili, NATO-ovo je bombardiranje SRJ 1999. bilo ne samo prekretnica sukoba na Kosovu već i globalni presedan dalekosežnog djelovanja.⁸ U zahvatu njegovih posljedica našla se, između ostalih, i Euroatlantska zajednica. "Humanitarni" uzlet NATO-a, pak, nije objašnjiv izvan konteksta prelijevajućih Yu-ratova. Ali isto tako ni izvan bezuspješne a samofrustrirajuće potrage Alijanse za djelotvornom strategijom upravljanja Yu-krizom.⁹ Njena, pak, neuspješnost svoje korijene ima u globalnim strukturnim promjenama uzrokovanim (iniciranim) padom Berlinskog zida, ali i u svjetsko-upravljačkim ambicijama SAD-a.

Ako za rok izberemo svibanj 1999, nedostajat će nam nakon njega prijelomnih događaja. Začete promjene u Srbiji/SRJ ipak ne zaslužuju ovu kvalifikaciju, jer su još uvijek u sferi (neiskorištenih) potencijala. Isto tako, sigurnosne koristi od smjene Miloševića zasad imaju jednokratne efekte. Ili, ako za reper uzmemo oružano prelijevanje OVK u južnu Srbiju i Makedoniju ono je, koliko god ugrožavalo sigurnost regije, ipak samo posljedica nasilnog uništavanja druge Jugoslavije i nedovršene serije Yu-ratova. A usto, ono je proizvod i lošeg euroatlantskog upravljanja Yu-krizom. Rang dramatičnog, a vjerojatno i povijesnog obrata jedino imaju teroristički avio-udari na SAD. No, opseg njihova utjecaja na sigurnost Balkana bit će predmet kasnije kratke diskusije.

Svoju ćemo prognozu, stoga, zasnovati na sažetim uvidima u sigurnosno nasljeđe Balkana, jer su u njemu sadržani generatori sadašnjih i budućih rizika.¹⁰ To bi nam trebalo omogućiti prepoznavanje kritične točke, prema kojoj se potom mogu procjenjivati sigurnosni kapaciteti svake od država, a konačno i cijele regije.

Ukupni rezultati novije povijesti govore da je Balkan sigurnosno zapuštena regija. To je djelo dva stoljeća dugog interakcijskog djelovanja dvije grupe determinanti. Prva grupa proizlazi iz činjenice da je moderna povijest

8 Kolekciju reakcija srpskih i stranih filozofa, znanstvenika, političara i književnika na NATO agresiju vidi u: "Srbija i NATO" (I), "Srpski diskurs rata"; "Srbija i NATO" (II), "Svetska debata", *Nova srpska politička misao*, Beograd, 1999.

9 O tome svjedoči i način na koji je američka administracija poslije dugog oklijevanja odlučila intervenirati u ratu u BiH, i to tek kad je BiH svrstala u svoje strateške interese. U prilog odluci presudno su djelovale četiri grupe združenih faktora: (1) u Bosni pokazana ograničenja tzv. novog svjetskog poretka, (2) diplomatske pogreške EU-a i SAD-a, (3) erozija kredibiliteta NATO-a i (4) odluka SAD-a da u Bosni potvrdi svoju globalnu lidersku poziciju; prema: Toal Gerard, *A Strategic Sign: "The Geopolitical Significance of "Bosnia""* u: *U.S. Foreign Policy*, str. 4-12, <http://www.majbill.ut.edu/geog/faculty>

10 Šire o tome: Radovan Vukadinović, *Sigurnost na jugoistoku Europe*, Interland, Varaždin, 1999; posebno str. 50-67. i 136-150.

Balkana tekla pod presudnim djelovanjem njoj vanjskih sila. Države su na Balkanu, u krajnjoj instanci, nastajale i nestajale po diktatu vanjskih čimbenika. Na ovom su se prostoru susretale i sukobljavale imperijalne težnje europskih i svjetskih velesila. Mjesni akteri jesu bili centralni poticatelji i medijatori ovih sukoba, ali nisu mogli utjecati na njihov konačni ishod. Stoga je Balkan bio i ostao lokalnim nasljeđem i stjecajem okolnosti posredovana replika glavnih tijekova i mijena povijesti u euroatlantskom krugu. Zato su na Balkanu, povratnim djelovanjem vanjskih silnica, proizvedene lokalne imperijalne sile, nastajali su centar i periferija, bogati i siromašni.

Druga je grupa čimbenika rezultat geopolitičke isključenosti naroda Balkana iz glavnih tijekova europske povijesti. Ove su narode, buduće marginalne aktere, uglavnom samo sustizale, i to neovisno o njihovoj volji, posljedice rada "velike povijesti". To je jedan od ključnih razloga njihova civilizacijskoga kašnjenja, pa oni danas još uvijek rješavaju državne i nacionalne probleme zaostale iz dva prethodna stoljeća. Bavljenje zadacima prošlog vremena učinilo je da države i narodi Balkana ostanu visoko privrženi vojnoj sili i ratnom dostizanju svojih ciljeva. U tome leže i razlozi dominacije autoritarnih poredaka na ovim prostorima, pa je interiorizacija demokracije odgođena na neodređen rok.

Zbog svoje zapuštenosti Balkan i pripadajuće mu države (nacije) postali su trajni sigurnosni ovisnici o drugima. Otuda ih krasi i sigurnosna nedovoljnost. Pritom je početna ovisnost nužno proizvodila nedovoljnost, odnosno sprječavala postizanje sigurnosne dovoljnosti. Kronična je nedovoljnost, pak, povratno povećavala stupanj sigurnosne ovisnosti o drugima. Zato su države jugoistočne Europe, doduše i svojom zaslugom, lišene autonomnih procedura i instrumenata za uspostavu i/ili očuvanje pojedinačne i regionalne sigurnosti. Otud one nijedan međusobni spor ili sukob (rat) nisu mogle (i htjele) riješiti samostalno. Štoviše, svaka se od njih trudila da u lokalni spor, a radi postizanja svojih interesa, uključi sebi naklonjen vanjski čimbenik. To, dakako, nije bilo teško jer su velike sile sebi davno prisvojile pravo da vojno i politički interveniraju u zonama svojih strateških interesa. Spoj potrebe lokalnih aktera za vanjskim jamcima sigurnosti i htijenja ovih drugih da miješanjem postignu stratezijske dobiti, najčešće je završavao pretvaranjem saveznika u vojno-političke tutore neograničenog mandata.

Sigurnosne manjkavosti Balkana i njegovih država izbile su na vidjelo pod djelovanjem dvostrukog udara izvedenog 80-ih godina prošlog stoljeća. Prvi je udar bio posljedica urušavanja globalnog i nacionalnog socijalizma. Potom je uslijedio (sigurnosni) šok izazvan ukidanjem bipolarne strukture svijeta. Tom su prilikom popucali unutarnji i vanjski obruči prividne, odnosno iznuđene sigurnosti većine država Balkana. Od izravnih posljedica udara bile su zaštićene lokalne članice NATO i/ili EU (Grčka i Turska). S malim posljedicama prošle su države i narodi (Rumunjska, Bugarska i granična Mađarska) koji su se odmah i voljno zalagali za izlazak iz socijalizma

i priključenje Euroatlantskoj zajednici. Krah "bunker-socijalizma" u Albaniji s odloženim je djelovanjem rezultirao piramidalnim urušavanjem države, koja ni nakon deset godina nije uspostavljena.

Međutim, nestankom blokovskog sendviča druga je Jugoslavija ostala bez vanjskih podupiratelja svoje sigurnosti. Potom su joj nacionalrepublički lideri prevođenjem krize u rat ukinuli šansu za opstanak ili mirnu disoluciju. Ranim uključenjem u rješavanje, ali i dalje zaplitanje Yu-krize i nastajućih ratova (srpanj 1991) Euroatlantska je zajednica iz nadležnosti lokalnih ratovođa odmah izuzela konačne rezultate. Nemajući bolja rješenja, ona je u tu svrhu podržala ratno usitnjavanje druge Jugoslavije, te je potom nastale (para)države jednu po jednu stavljala pod svoj patronat. Deset godina poslije ona je suočena s činjenicom da u centralnim Yu-državama (BiH, Hrvatska, SRJ, a uskoro i Makedonija) nije dokinut nijedan temeljni uzrok ratu, odnosno da nisu otklonjene mogućnosti njegova obnavljanja. U ovom je razdoblju Alijansa uspjela zadržati rat u okvirima bivše Jugoslavije, ali regiju i sebe nije mogla zaštititi od njegovih negativnih posljedica. Štoviše, euroatlantski je koncept sigurnosti, primarno zasnovan na vojnom privođenju eksocijalističkih država NATO, doživio fijasko na prostorima bivše Jugoslavije.¹¹

Zahvaljujući kolopletu, ovdje samo selektivno skiciranih uzroka, jugoistočna se Europa ekonomski, politički i sigurnosno još nije konstituirala kao regija. Ne čudi stoga htijenje nekih država da se izuzmu iz regije i stave se u ljepši (korisniji) ambijent. Važnija je od toga činjenica da okupljene države, mada je većina njih preko PFP započela sigurnosnu integraciju u Euroatlantsku zajednicu, još nisu sposobne i/ili voljne da bez vanjskog pritiska samostalno i zajedno ovu regiju učine sigurnijom.

Trenutno stanje u jugoistočnoj Europi potvrđuje spomenuta obilježja sigurnosnog ambijenta. Argumenti zbilje nam dopuštaju da zbrojene uvide pretočimo u popis akutnih izazova sadašnjoj i budućoj sigurnosti regije:

- Euroatlantska zajednica je vlasnik centralne sigurnosne moći u regiji, te njegova sadašnja i buduća (srednjoročna) stabilnost izravno ovise o SAD-u i EU-u. Ovo tim više što su sve države regije ekonomski, politički i vojno visokoovisne o Zajednici. One su, međutim, nejednako udaljene od Zajednice, te je i stupanj njihove ovisnosti različit. Najudaljenije države – BiH, SRJ, Albanija, Makedonija – sigurnosno su najovisnije, jer se nalaze, cijele ili u dijelovima, pod vojno-policijskim i administrativnim protektoratom Alijanse. Usto, njihov ekonomski, pa time i državni opstanak na duži rok i u velikoj mjeri ovisi o ekonomskoj i financijskoj pomoći Euroatlantske zajednice. Stoga bi svaka skorašnja redukcija vojnog prisustva Alijanse ili njene ekonomsko-socijalne pomoći ovisnim državama izravno ugrozila

11 Usporedi: *NATO's Empty Victory, A postmortem on the Balkan Ear*, Ted Galen Carpenter (ed), CATO Institute, Washington, D.C., second printing, May 2000.

sigurnost u regiji. To, dakako, nije nužno i dokaz uspješnosti njenog uređivanja krizom i ratovima, ali svakako jest rezultat toga.

- Ratna dekompozicija bivše Jugoslavije još nije dovršena, te su iz nje nastali državni entiteti – BiH, SRJ, Makedonija – podložni daljnjoj disoluciji. Pritom eventualna, pogotovo nasilna, razgradnja svake od njih čini preostale dvije teško održivima. Pod tom pretpostavkom, u poratnom bi se zahvatu novog ciklusa rekonstrukcije centralnog prostora Balkana nužno našle granične države: Hrvatska i Albanija. Izvan ovog procesa teško bi, a možda i nerado, ostale države u okolici, prije svih Grčka i Turska, a možda i Bugarska.

- Temeljni su se uzroci Yu-ratova slili u srpsko-albansko-makedonski trougao u koji je smješten epicentar sadašnje i buduće nestabilnosti jugoistočne Europe. Rizici se generiraju iz oprečnih i međusobno potirućih htijenja tri entiteta, različitog podrijetla a nejednakog legaliteta i legitimiteta, da (pre)urede svoj (budući) etnički i državni status. Namjeri Makedonije i SRJ/Srbije da očuvaju i/ili uspostave svoj državni integritet i teritorijalnu cjelovitost preprečuje se manje-više skrivena ambicija albanskih elita da što prije, pa makar i u fazama, sve Albance okupi u jednu državu. Rizici će rasti po tempu tekuće albanske političke majorizacije Kosova, daljnjeg praktičnog dijeljenja Makedonije, kao i produživanja bezvlašća u Albaniji. Njihovom rastu u prilog ide i oklijevanje Euroatlantske zajednice da albanskim političkim elitama na Kosovu, u Makedoniji i Albaniji izričito postavi iste – tržišno-demokratske i sigurnosne – zahtjeve, čije je ispunjenje u SRJ (Srbiji) inače nametala i argumentirala bombama i sankcijama.

- Većina država regije nalazi se u fazi postsocijalističke tranzicije, te su nastali a prodemokratski poreci u njima načelno i konkretno nestabilni. Centralne se države regije, usto, tek nalaze pred zadatkom konačnog izlaska iz rata. Sve to zajedno proširuje paletu sigurnosnih rizika tranzicije, koji imaju unutarne podrijetlo. Ključni rizici pristižu iz činjenice da ova društva ekonomski i socijalno ne mogu podnijeti punu cijenu prelaska u kapitalizam. Usto, u njima ne postoji dovoljan društveni konsenzus za promjene, te znatan broj građana odbija platiti tu cijenu. Komunističkoj je devastaciji u centralnim državama pridodana i ratna, te u cijenu ulazi i sankcioniranje odgovornosti za rat i ratne zločine. A nju zasad složno odbijaju platiti nove i bivše elite vlasti i moći. Eventualnim stjecajem najnepovoljnijih okolnosti može, naprimjer u SRJ/Srbiji ili Hrvatskoj, postati mogućom politička restauracija starih, odnosno autoritarna involucija sadašnjih poredaka. U toj bi soluciji bio doveden u pitanje formalni opstanak BiH, dok bi albanski velikodržavni projekt dobio nove podsticaje.

- Zahvaljući ratu centralni je prostor Balkana postao glavna europska raskršnica trgovini oružjem, drogom i ljudima. Po tempu ratne kriminalizacije središnjih država – Hrvatska, BiH, SRJ, Makedonija, Albanija – teklo je mafijsko umrežavanje graničnih država a potom i cijele regije. Usljedilo je, zatim, vertikalno povezivanje po nacionalnoj i/ili ideološkoj (vjerskoj) li-

niji, kao i horizontalno rasprostiranje po tržišnoj logici mafijske pseudoprivrede. U prvi se mah iz ovog prostora a pod okriljem multivarijantnog (para)državnog nasilja, te u ime borbe za nacionalno oslobođenje (samoopredjeljenje) izlegao terorizam lokalnog dometa. Pothranjivan Yu-ratovima on je svojim potrebama povratno priveo kriminal, te se u nemalom broju država regije uspostavio kao relativno autonomna društvena sila. Ratna je mizanscena pogodovala puzećem ulasku na Balkan antimodernizacijskog terorizma, koji se zaodjenuo islamskim fundamentalizmom. Njegovi su se putevi stizanja i smještanja u mjesne države počeli nazirati (otkrivati) tek nakon udara svjetskih terorista na New York i Washington. Od tog se trenutka terorizam, dakako u kombinaciji s ostalim rizicima, pokazuje kao potencijalno glavna prijetnja sigurnosnoj stabilizaciji regije.

- Zbog udruženog djelovanja dosad spomenutih čimbenika tijekom i dometi reforme sigurnosnog sektora u državama regije su nejednaki. Grčka i Turska su u skladu sa svojim potrebama a po NATO standardima nastavile modernizaciju svojih vojski. Neupitnom se smatra činjenica da su u njima javna i tajne policije, kao i parapolicijske snage bar pod parlamentarnom kontrolom. Većina je ostalih država ulaskom u PfP dala novi impuls započetoj reformi sigurnosnog sektora a posebno nasljeđenih vojski. One su u tom poslu pretežno ograničene tankim proračunom. Nasuprot tome, u žarišnim državama – Hrvatska, BiH, SRJ, Makedonija i Albanija – reforma ovog sektora je spriječena, zaustavljena ili odgođena iz više razloga. Raspad države istodobno je izazvao raspad vojske i policije u Albaniji, te su one i pored velike pomoći Alijanse još uvijek na granici rasula, a njihova je glavnina izvan djelatne kontrole nominalnog centra vlasti. Za razliku od toga, Makedonija je – zahvaljujući činjenici da ju je prvo JNA potpuno razoružala, a Alijansa potom za osam godina nije opremila i obučila – morala o svom trošku ispočetka stvarati vojsku. U tom poslu sada ju je zaustavila oružana pobuna lokalnih Albanaca. Oružane snage entiteta BiH su izravno pod kontrolom SFOR-a i civilnog protektora Petriča, ali su sve tri nacionalne vojske zasad izbjegle radikalnu reformu. Osnovni razlog tome je njihova pritisnutost ratnim podrijetlom i prtljagom. Isti je razlog, dakako, uzrokovao odlaganje i/ili fingiranje reformi u Hrvatskoj i SRJ. U obe su se ove države vojske nakon odlaska vođa podčinile novim vlastima. Čini se da su generalske elite time kupile vrijeme i mir, te se u vojskama osim bočnih personalnih smjena nisu dogodile ozbiljne promjene. Tome treba dodati da su policije u Hrvatskoj i SRJ (Srbiji i Crnoj Gori) samo površno reformirane, a da su tajne službe i parasnage (partijske vojske), koje su bile glavni proizvođači Yu-ratova, ostale nedirnutе. Odatle ratna jezgra ovih vojski i pratećih snaga predstavljaju realnu snagu otpora reformama društva i oružanih snaga. Štoviše, one u kriznim situacijama mogu lako biti nositelji restauracije i revanšizma.

- Koliko je god euroatlantsko upravljanje Yu-krizom i ratovima bilo motivirano sigurnosnim razlozima, ono je još više bilo proizvod njihovih

ekonomsko-političkih aspiracija.¹² Početna nemoć EU, uzrokovana uz ostalo i soliranjem pojedinih članica (npr. Njemačke¹³), uvela je u igru SAD. Od tog trenutka (1992–1993) uređivanje Balkanom je teklo po mjeri američkih strateških interesa. Shodno tome, stalno je rasla instrumentalna vrijednost Yu-ratova, te ih je Amerika podjednako koristila za učvršćenje svoje dominacije unutar zajednice, ali i za postizanje svjetskog liderstva. Iz toga su povratno na Balkan stizale brojne negativne posljedice. Instrumentalan je pristup uskratio SAD-u i Alijansi primjerenu strategiju zaustavljanja rata, te ih je osudio na vječno djelovanje po posljedicama. To je, pak, lokalnim ratovođama dopustilo da za postizanje svojih ciljeva koriste unutaratlantska neslaganja. Nepovratnim ulaskom u regiju zajednica je na kraju na sebe preuzela odgovornost za njegovu sigurnost. Ona je time kod mjesnih aktera potakla političku inerciju i kalkuliranje, te ih stimulirala da rješenja traže i očekuju od drugih. U obrnutom smjeru a po tempu zaglavljivanja Alijanse Balkan je i stvarno postao važan čimbenik sigurnosti Euroatlantske zajednice, te ona sada sve i da hoće ne može i ne smije povući se s njega. Međutim, teroristički je udar na nepredvidljiv rok preusmjerio pažnju zajednice, iz čega može uslijediti redukcija njene pomoći, ali i opadanje političkog interesa SAD-a za Balkan. Najavljeni prijenos ovlaštenja i obveza na EU može usporiti započete procese, jer još nema dokaza da ona ima dovoljnih kapaciteta za sigurnosnu sanaciju Balkana. Ne treba stoga isključiti mogućnost da se EU prikloni varijanti odlaganja ili fiktivnog rješavanja problema očuvanjem *statusa quo*. To bi pri zatečenim balkanskim pretpostavkama na duži rok pogodovalo skrivenom obnavljanju lokalnih energija destrukcije, akumuliranih u posljednjih deset godina.

Prethodni nalazi nas upućuju na zaključak da se o listi rizika i budućoj sigurnosti regije odlučuje danas. Tim prije što su tijekom posljednjih deset godina javnim postali svi temeljni uzroci kroničnog manjka sigurnosti u njemu. Osnovano je računati da je političkim promjenama u Hrvatskoj i SRJ dovršena artikulacija i u rang oficijelnog izvedena potreba goleme većine žitelja i država jugoistočne Europe za mirom i prosperitetom. No, već se u nosiocima promjena u krizno središnjim državama nalaze usađeni limiti dometa njihovog djelovanja.

Riječ je o elitama koje su se politički formirale u koordinatama etno-vjerskog rata i koje su djelovanjem, odnosno nedjelovanjem dodatno podr-

12 Stoga je za opravdavanje NATO agresije na SRJ i potrebe kopnene operacije na Kosovu uporabljen i sljedeći razlog: "It is the gateway to areas of intense Western concern – the Arab-Israeli conflict, Iraq and Iran, Afghanistan, the Caspian Sea, and the Transcaucasus. Stability in Southeast Europe must be a precursor to protecting Western interests and reducing threats from farther east.", Robert Hunter, *The Washington Post* on April 20, 1999, www.balcanaction.org

13 Jedno od viđenja uloge Njemačke u ratnoj dekompoziciji druge Jugoslavije vidi u: T. W. Carr, German and US involvement in the Balkans: A careful coincidence of national policies?; <http://www.emperors-clothes.com/articles/carr/carr2.htm>

žale njegovo rasplamsavanje. One su se ratu ozbiljno suprotstavile tek kad je on izvana bio zaustavljen i pod prijetnjom novih kazni zabranjen. U trenutku kada su one iz opozicije stigle na vlast rezultati se rata više nisu mogli izmijeniti. Stoga su one rat, manje voljno a više u nuždi, arhivirale i usmjerile se na otklanjanje njegovih posljedica. Manjak distance od rata ih je onesposobio za otklanjanje njegovih temeljnih uzroka, jer bi u njih onda morale uvrstiti i svoju zdušnu podršku ratvođačima. Da bude gore, one su zajedno sa starim poretkom raznovrsnim metodama spriječile nastajanje ili su razorile nastale antiratne i potencijalno emancipatorske pokrete u svojim društvima. A u razorenim se društvima, kao što su ona u Hrvatskoj, BiH, SRJ, Makedoniji i Albaniji, energije i akteri buduće demokracije ne obnavljaju lako i brzo.

U ovoj je točki sadržana ključna insuficijentnost društava centralnih država Balkana, koja ne može biti otklonjena vanjskim intervencijama ili donacijama. Tek pojavom i izbornim ustoličenjem novih generacija ekonomsko-političkih elita u ovim se društvima može očekivati zbiljsko akceptiranje tržišno-demokratskih i liberalnih vrijednosti.

U skladu s tim, od novih se vlasti u Hrvatskoj i SRJ, kao i od onih u BiH, a sutra i u Makedoniji, može samo očekivati da svoja društva izvedu iz ratnog režima proizvodnje života i smrti. Od njih se, također, može očekivati da će vođeni svojom voljom za moći pokušati potaknuti ekonomsko-socijalni oporavak svojih društava. Vjerojatno je da će nove vlasti djelomično reformirati sektor sigurnosti i u institucije ugraditi sredstva za svoju kontrolu nad oružanim snagama. Njima je, dakle, promatrano u cjelini, pripala obveza da stvore početne a pouzdane pretpostavke za radikaln preobražaj svojih društava i država, te time i obveza nepovratnog izgonata rata iz regije.

Za tu je svrhu neophodno da i Euroatlantska zajednica napravi saldo svog uredovanja Balkanom i redefinira svoj pristup. Evaluacija angažmana SAD-a i EU na Balkanu, dakako, nadilazi okvire logičko-metodičkog praktikuma. U tom su postupku nevažne euroatlantske samorefleksije o valjanosti urađenog posla. Tim više što je Zajednicu količina posjedujuće, vojno-političke i ekonomske, moći štitila od loših posljedica svog neuspješnog intervencionizma. Štoviše, moć je Alijansi dopuštala da svoju frustriranost lošim rezultatima povratno i u raznim formama (sankcije, bombe) proslijedi nekima od uzročnika svojih nevolja.

Uprkos tome, NATO nije izuzet od rizika nastalih nakon razmještanja mirovnih trupa, posebno ne na Kosovu. Naime, osnovni je zadatak KFOR-a odvracati oružane snage Srbije/SRJ, odnosno spriječiti obnavljanje oružanih sukoba između njih i OVK. Još mu je, međutim, važniji zadatak zaštititi vlastito ljudstvo. Time je NATO do minimuma reducirao doprinos KFOR-a sigurnosnom saniranju Kosova. Ujedno je otkrio i svoju najslabiju točku, koju OVK ili njeni dijelovi lako mogu pokušati iskoristiti. Tim prije, što sukob KFOR-a a OVK-om može postati sasvim izgledan ako zajednica

odbije ustrojiti neovisnu državu Kosovo.¹⁴ Stoga je NATO na Kosovu upao u vlastitu zamku. Čim se prizemljio, on se izložio opasnosti da zbog pristizućeg nezadovoljstva OVK-a statusom Kosova u trenu od osloboditelja postane okupator. A u toj, nikako samo supozicijskoj, situaciji NATO mogu uz sve ostalo da sustignu i posljedice neobavljene demilitarizacije OVK u lipnju 1999.¹⁵

Stoga se Alijansa danas u centru regije nalazi pred zapravo istim izazovima kao 1991. godine.¹⁶ Pritom je u tijeku raznosmjerna izmjena zatečenih i novonastalih sigurnosnih parametara regije. Faktori rizika danas se uvezuju na drugačiji način, te njihov konačni proizvod skorašnju sigurnosnu stabilizaciju Balkana čini neizvjesnom. Tu je rodno mjesto nove grupe razloga za preispitivanje valjanosti dosadašnjeg interveniranja zajednice. Rezultati evaluacije trebali bi omogućiti formuliranje optimalne euroatlantske strategije za oblikovanje novog sigurnosnog identiteta regije i pripadajućih joj država. Razložno je u tom postupku rukovoditi se načelom da je domet pomoći EU-a i SAD-a (NATO) u krajnjoj instanci određen spremnošću država Balkana da same sebi pomognu. No, budući da je sigurnosni identitet Balkana i dalje određen potrebama Euroatlantske zajednice, ona od mjesnih država zahtijeva da usvoje euroatlantske standarde sigurnosti i pronađu komplementaran model.

Sve to ne otklanja potrebu da Alijansa temeljito preispita svoj koncept sigurnosti, te ulogu NATO-a u njemu. Tim više što ona nema valjanih odgovora na mnoge dileme. Sporno je, naprimjer, i dalje stajalište po kojem brojčano i prostorno širenje NATO-a jednoznačno uvećava sigurnost Europe i euroatlantske regije. Tim više što još nisu utvrđene – političke, sustavske, tehničke – granice širenja NATO-a. Naime, ostala je otvorenom dilema do koje točke NATO može širiti radijus svog djelovanja i povećava broj svojih članica a da time ne izmijeni svoju narav ili ne blokira samog sebe.

Važan indikator za to je tekuća potraga EU-a za vlastitim vanjskopolitičkim i sigurnosnim identitetom, neovisno o tome što se ona nominalno odvija u NATO koordinatama.¹⁷ Postavlja se, naime, pitanje je li povod tome istrošenost koncepta zajedničke sigurnosti zasnovanog na liderstvu SAD-a i monopolu NATO-a. Ili je na djelu zakamufliran otpor supremaciji

14 U tom je pravcu uostalom djelovala i NATO okupacija Kosova, uporedi: U. S Officials Expect Kosovo Independence, by R. Jeffrey Smith, *Washington Post Foreign Service*, TFF Features – Articles, September 24, 1999.

15 Pored činjenice da je NATO prepustio OVK da se sama razoruža, a svoju jezgru prevede u Zaštitni korpus (uporedi: Laura Rozen, KLA Demilitarisation Deal Despite Last Minute Wrangles, September 21, 1999, *TFF Features*, www.transnational.org), valja podsjetiti da tijekom 70 godina nijedna od Jugoslavija nije uspjela razoružati kosovske Albance, mada su za to korištena vojna uprava nad Kosovom, izvanredno stanje i policijska represija

16 Ovo, dakako, još više važi za građane Srbije, koji nakon smjene Miloševića moraju rješavati iste zadatke kao i 1990. godine, samo sada pod mnogo gorim uvjetima

17 Šire o tome: Golles Andreani, Christof Bertram and Charles Grabt, *Europe's Military Revolution*, Centre for European Reform, London, 2001.

SAD-a?¹⁸ Dodatan problem nastaje oko utvrđivanja izgleda za daljnju kohabitaciju skrajnutog "UN-modela" i ekspanzivnog "NATO-modela" globalne sigurnosti. Svemu tome treba pridružiti i potrebu da NATO također bude stavljen pod demokratsku civilnu kontrolu.

Nalog Euroatlantskoj zajednici da hitno preispita, regiji i svijetu nametnut, koncept sigurnosti verificiran dvama događajima. Prvi je agresija NATO-a na SRJ 1999, kojom je potvrđena nesposobnost Alijanse da djelotvorno i temeljito rješava sigurnosne krize u svom strategijskom okruženju. Nedovoljni rezultati NATO upravljanja Yu-ratom stoga zajednici nalažu da konačno razriješi temeljne dileme oko opsega, vrste i svrhe svog uređivanja Balkanom.

Na prvom koraku ona se mora odlučiti između važećeg modela protektorata i modela integralne podrške demokratizaciji i modernizaciji jugoistočne Europe. Prvi model, mada prividno jeftiniji, ima samo taktički domet. Njime su uzroci kriza i ratova potisnuti, čime je stvoren samo okvir za sanaciju, ali ne i za trajnu sigurnost regije. Drugi model ima povijesni naboj i strategijski domet, ali zahtijeva program maršalovskog zahvata za temeljnu restrukturaciju društva i država Balkana. Tek je na toj osnovi moguća trajna sigurnost u regiji, te njezino integriranje u Euroatlantsku zajednicu. Za tu svrhu zajednica se mora, između ostalog, odlučiti hoće li se pacifikacija regije odvijati na liniji kontrole naoružanja i poistupnog razoružanja mjesnih država ili se njihovim uvođenjem u zahvat NATO želi prije svega iznuditi donaoružavanje i prenaoružavanje iz zapadnih izvora. U osnovi se ovog problema, pak, nalazi dilema o strateškim donositeljima odluka i nositeljima buduće sigurnosti regije. Odnosno, hoće li se željeni cilj postići prostim seljenjem sigurnosne moći u Strasbourg i Bruxelles ili države regije prvo trebaju udruženo ovladati vlastitom sigurnošću da bi time nepovratno ušle u Euroatlantsku zajednicu. Na pojavnj razini to se iskazuje kao proturječje između bujanja mreže i broja euroatlantskih – vladinih i nevladinih – medijatora (komisija, komesara, instruktora, kontrolora) i održavanja zakrčljale regionalne infrastrukture za međusobnu podršku i suradnju mjesnih država.

Teroristički napad na SAD je, u našoj podjeli drugi, događaj o čijem krajnjem ishodu ovisi ne samo buduća sigurnost Balkana već i sigurnost globalne zajednice. Ovaj je udar, uz sve ostalo, opovrgao iluziju o mogućnosti izoliranog dostizanja supersigurnosti jedne države u loše i nepravedno uređenom svijetu. Njime je, ujedno, radikalno izmijenjen opseg sigurnosnih izazova globalnoj i nacionalnoj sigurnosti.¹⁹ Time je virtualizacija rata, za-

18 Europska najava formiranja vlastitih interventnih snaga i zajedničke vojske izazvala je oštre reakcije predstavnika SAD-a, uporedi: Richard Norton-Taylor, US Say its NATO Load is Too Heavy, *Guardian*, October 8, 1999, TFF Features, www.transnational.org

19 Pregled različitih videnja u: *Transnational Threats: Blending Law Enforcement and Military Strategies*, Carolyn W. Pumphrey (ed), Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, November 2000.

četa u Pustinjskoj oluji²⁰ a nastavljena na Kosovu, najavljenom metamorfozom u teroristički *bellum omnium contra omnes* stigla pred samoponištenje. Iz toga je povratno izlučena opasnost od orvelizacije čelnih društava (država) demokracije i liberalizma.

Stoga će o odgovoru SAD-a i nastajuće svjetske antiterorističke kolacije na ovaj izazov ovisiti, bez ikakvog pretjerivanja, budući izgled globalne zajednice. Jer nije samo napadnuta vojna, ekonomska i politička moć SAD-a već su na udaru temelji modernog demokratskog društva. Bit će ovo, doduše tragedijom izazvan, najveći test demokratskih kapaciteta američkog društva i Euroatlantske zajednice. Početni rezultati testa bit će implicitno sadržani u američkom odgovoru na udar. Ako se ostane samo pri djelovanju po posljedicama, u što spada sadašnja kampanja na Afganistan, terorizmu mogu čak stići dodatni poticaji. Ako, pak, iznuđeni američki kontraudar bude samo uvod u dugoročno i strategijsko iskorjenjivanje izvora i uzroka terorizmu ekonomsko-političkim metodama, onda će biti potvrđena sigurnosna otpornost na demokraciji zasnovanih država i zajednica.

Reperkusije američkog izbora izravno će stići i u jugoistočnu Europu i presudno odrediti sadržaje i tijekopve njegove daljnje sigurnosne (samo)profilacije. Parcijalan odgovor SAD-a i zajednice na izazove terorizma može i Balkan učiniti njegovim novim poprištem. To bi, pak, mogla biti inicijalna kapisla za obnovu lokalnih sukoba pod izgovorom borbe protiv domaćeg terorizma. Ovo time više što bi mnogi od Yu-ratovođa i novoustoličenih političkih zaštitnika njihovih (ne)djela htjeli preko antiterorizma naknadno legitimirati svoj razorni učinak.

Mogući prioriteti

Polje mogućeg djelovanja vlada u regiji ograničeno je zatečenim stanjem. Njima se ovo stanje iskazuje kao zadatost pristigla iz datosti. Odatle se i lista prioriternih poteza vlada u regiji ne može izvoditi iz sfere želja i potreba već iz realno mogućega. A dometi vladine intervencije su u stvarnost određeni preobražajnim potencijama date zadatosti kao i količinom (p)ostavljenih joj zadataka. Pritom je modus i domet intervencije svake vlade u zbilju uvjetovan, u krajnjoj instanci, njenom političkom moći i voljom. Zato se tek situacionim upoređivanjem raspoložive volje i moći s izbačenim rezultatima može otkriti pravi smjer njenog djelovanja. U tom se postupku može saznati jesu li volja i moć same sebi svrha, odnosno je li konkretna vlada primarno zabavljena svojim političkim opstankom ili moć koristi za reformu svog društva. Potom se na osnovi zbroja dobivenog uspoređivanjem

20 Promjena prirode rata, te time i značenja pobjednika i poraženog, nostrificirana je Pustinjskom olujom; o tome vidi: Ž. Bodrijar, Rat u Zalivu se nije dogodio; Kristofer Noris, Bodrijar i rat koji se nije dogodio, u: *Evropski diskurs rata*, Obrad Savić (ed), Beogradski krug, Beograd, 1995, str. 463-521.

namjeravanog i ostvarenog, kao i saznatih svrha uporabe moći može pouzdanije prognozirati doprinos svake od vlada sigurnosti vlastitog društva pa time i regije.

Sigurnosna se datost jugoistočne Europe izražava kao stanje površinski zaustavljenog gomilanja rizika i odloženih radikalnih promjena. Vanjskim je miješanjem načelno spriječena dalja nasilna prekompozicija regije i izmjena zatečenih granica država. Time su dokinute mogućnosti za velike poteze i nagle obrte. Ali time nije spriječen podzemni rad ratnog nasljeđa nabijenog revanšizmom. Pod pritiskom zajednice mjesne su se vlade morale odreći svojih (javnih i tajnih) imperijalnih nauma. To ih, dakako, nije lišilo ovakvih aspiracija, već im je naložilo da ih priguše i/ili preoblikuju. Usto, zajednica je zbog manjka suvisle strategije zamrzla zatečeno stanje, a ključne odluke odložila za poslije. Stoga je vladama u regiji jedino preostalo da posrednim nastupanjem pokušaju za sebe ishoditi pozitivne odluke. Potraga za podrškom ih potiče na približavanje zajednici. Ona ih tjera i na suradnju sa susjedima, ali zasad doziranu i po diktatu zahtjeva postavljenih izvana.

Zbog svega toga, od lokalnih se vlada u bliskoj budućnosti ne može očekivati intenzivnija sigurnosna suradnja. Pod pretpostavkom da one čak i jesu voljne da svoju regiju učine sigurnom, za taj im naum trenutno nedostaje mirotvorne moći. One mogu, naprimjer, kolektivno ozakoniti svoju privrženost principu nemijenjanja granica u regiji silom. Ali one time ne mogu izmijeniti činjenično stanje, pa će Kosovo i dalje biti bliže neovisnosti nego reintegraciji u SRJ. Njihova politička volja nije, također, dovoljna da bi se Albanci iz Makedonije zaustavili kod promjene ustava. Ili, mada su se međusobno priznale, SRJ, BiH i Hrvatska jedna drugoj još uvijek nisu pouzdan jamac sigurnosti, već je to NATO (SFOR). Odatle i koncept dvostupanjske integracije – prvo regionalne pa onda euroatlantske – po kojem će granice između država postati meke i prestati biti linija razdvajanja. To trenutno na Balkanu ima status ugodne ali u bliskoj budućnosti teško ostvarive vizije.

Čini se stoga da u dogledno vrijeme rečene vlade sigurnost svojih država i regija mogu ozbiljno povećati jedino rješavanjem unutarnjih problema.²¹ Načelno promatrano, njihov će doprinos stabilizaciji regije rasti prema tempu rasta sigurnosti rodnih im društava. Prvi je uvjet za to da svaka od njih akceptira i instalira koncept integralne sigurnosti, kome se u temelju nalazi sigurnost pojedinaca (građana). Zbog mnoštva međusobnih razlika opseg zadataka i sigurnosnih izazova s kojima su suočene vlade u regiji nužno je različit. *Differentia specifica* se može otkriti mjerenjem njihove primaknutosti liberalno-demokratskim načelima otvorenog društva. Na toj

21 Šire o tome na primjeru SRJ/Srbije vidi u: Miroslav Hadžić, Critical security Points of Serbia/FR Yugoslavia, in: *Ten Years After: Democratization and Security Challenges in South East Europe*, Gustav E. Gustenau (ed), National Defence Academy Vienna, May 2001, str. 19-39.

skali posljednje mjesto zauzimaju centralne države Yu-podrijetla i Albanija. To je i razlog što ćemo svoju pažnju suziti na njih. To je tim opravdanije jer iz tog prostora stižu glavni izazovi pojedinačnoj i zajedničkoj sigurnosti država regije.

Bez veće se pogreške može ustvrditi da se Hrvatska, BiH, SRJ, Makedonija i Albanija nalaze u fazi prelaska iz rata, autoritarnih poredaka i/ili državno rasula u mir. Riječ je istovremeno o oblikujućoj fazi u kojoj vlade bar deklarativno žele postaviti temelje novom i drugačijem poretku. Pred njima, dakle, nisu samo zadaci sanacije posljedica rata i rasula, već i zadaci rekonstrukcije i restrukturacije društva (države). U ovim je društvima, dakle, na djelu vremenski teško određiva faza konsolidacije u kojoj su i dalje otvorene sve mogućnosti – od retrogradne involucije preko produženog stanja nemoći (samoblokiranosti) do pozitivnog razrješenja krize. To je i razlog da u većini ovih država postratni transfer vlasti nije bio praćen i transferom moći. Na to se u Hrvatskoj i SRJ logično nadovezala i unutarkoalicijska borba za preraspodjelu osvojene vlasti i anticipirane moći, te je zbiljsko rješavanje krize odgođeno.

To je razlog zašto vladajuće kolacije u Hrvatskoj i SRJ još nisu uspjele početni i dobitni antistav pretočiti u suvislu strategiju djelatnog izlaska iz rata i socijalizma. Povrh svega, sudbina je države Jugoslavije danas predmet pogađanja i trgovine između nacionalrepubličkih elita Srbije i Crne Gore, kojoj je medijator izvanustavno nastajući savezni centar moći oko Vojislava Koštunice. Ratni lenger još uvijek zadržava BiH i njene entitete u nadležnosti NATO-a, dok Makedonija i Albanija izgleda jedino mogu opstati kao države ako postanu službeni protektorati Euroatlantske zajednice.

Stoga se vlade država iz "zadnjeg balkanskog vagona" i pored svih međusobnih razlika nalaze pred načelno istim zadacima. Dodatnu sličnost tvori činjenica da su preobražajni kapaciteti njihovih društava na minimumu, te one još nisu otkrile "Arhimedovu točku" svojih projekata reformi. Niska socijalna izdržljivost stanovništva sprječava i/ili odlaže radikalne ekonomske zahvate, dok nacionalistička i ratna hipoteka onemogućavaju liberalno-demokratsku rekonstrukciju. U skladu s tim, sektor sigurnosti i oružane snage u ovim društvima je izvan dohvata ozbiljnih promjena. Pri takvim pretpostavkama vlade su ovih država (posebno u SRJ, odnosno Srbiji) osuđene na dnevnu političku borbu za svoje preživljavanje, te će im se u uspjeh uračunati ako barem spriječe poništavanje početnih reformskih dostignuća.

Zato je teže napraviti – zajedničku ili pojedinačnu – listu nužnih ili poželjnih poteza stolujućih vlada, koja bi dovoljno uvažila realne izgleda i izrazila stvarne prioritete svake države pojedinačno. U slučaju Jugoslavije listu prioriteta izdiktirao je tijekom događaja od 5. listopada 2000. godine do danas. Zbog kvazilegalističkog odlaganja demontaže Miloševićeva režima, DOS još nije otklonio nijedan sigurnosni rizik unutarnjeg podrijetla. Početni su a inače nedovoljni zahvati stopirani fragmentacijom DOS-a, te je

u tijeku skrivena bitka za uspostavu partijske (osobne) kontrole nad vojskom i policijom. Pritom su službe sigurnosti, posebno vojne, još uvijek izvan javne i parlamentarne kontrole, te malo tko pouzdano zna tko ih kontrolira, odnosno u koje ih svrhe rabi. Poseban doprinos ovome daje vlada Mila Đukanovića. Od nje se i nije moglo očekivati da započne reformu militarizirane policije u Crnoj Gori. Teško je objasniti zašto Đukanović nije od Vrhovnog saveta odbrane, čiji je član, zahtijevao temeljitu reformu Vojske Jugoslavije i hitnu izmjenu čelnih generala imenovanih još od strane Miloševića, pogotovo stoga što su vlasti Crne Gore u Vojsci vidjele glavnu prijetnju svom (para)suverenitetu.

Izlažući se riziku uporabe u frazu već pretvorenih očekivanja, ostajemo pri stajalištu da vlasti u SRJ, radi postizanja unutarne sigurnosti a time i priloga regionalnoj, trebaju:

- prvo, izvesti cjelokupan ratni saldo pa potom utvrditi i sankcionirati političku i kaznenu odgovornost ratovođa, ratnih huškača i izvršilaca;
- drugo, uspostaviti tranzicijski konsenzus građana na temelju zajedničkog suočavanja sa stvarnim stanjem društva i realnom cijenom koja mora biti plaćena za sanaciju i budući razvoj.

Budući da nije riječ o jednkrotnim zahvatima s izvjesnim ishodom, DOS bi u prilog zaštite početnih pretpostavki najavljene tranzicije, te radi sigurnosne stabilizacije jugoslavenskog (srpskog) društva trebao hitno:

- započeti po državnom planu, verificiranom u parlamentu, temeljitu reformu oružanih snaga koja u prvom stupnju zahtijeva radikalne personalne promjene, dekriminalizaciju, depolicizaciju vojske i demilitarizaciju policije;
 - izraditi i primijeniti plan reforme sektora sigurnosti, kome će u temelju biti ustavno redefiniranje nadležnosti svake od komponenti oružanih snaga, te javna interiorizacija novog mišljenja i prakticiranja sigurnosti;
 - treće, aktivirati postojeće ustavne i sustavske kapacitete radi stavljanja oružanih snaga pod demokratsku civilnu kontrolu, te u skladu s tim u novi ustav (ustave) i zakone instalirati efektivne procedure i instrumente za neopozivo podčinjavanje oružanih snaga demokratski izabranim civilnim vlastima;
 - na temelju, od strane parlamenta verificirane, strategije društvenog razvoja formulirati vanjskopolitičku i sigurnosnu strategiju SRJ, te na toj osnovi prvo definirati strategiju nacionalne sigurnosti, pa potom politiku i strategiju obrane, kao i vojnu doktrinu;
 - na nov i drugačiji način sigurnosno smjestiti SRJ u regiju i Euroatlantsku zajednicu.
- Za tu svrhu nove vlasti trebaju odmah podnijeti zahtjev za prijam SR Jugoslavije u Program partnerstva za mir.